

JEDENÁCTÁ PŘEDNÁŠKA

Dornach, 3. srpna 1922

Vývoj hospodářského života od soukromého venkovského hospodářství přes hospodářství národní ke světovému styku a světovému hospodářství. Omezování státním hospodářstvím. Anglie jako vedoucí hospodářská mocnost. Hospodářské myšlení nestačilo jít s vývojem. Svě- tohospodářské myšlení. „Uzavřená hospodářská oblast“ je kardinálním problémem hospodářské vědy. Význam životnosti hospodářských statků. Peníze se vzhledem ke zboží neopotřebovávají. Poměr lidí, kteří „hledají výživu“, k těm, kdo „výživu nabízejí“. Nutnost darování v uzavřené hospodářské oblasti. Ona velká národohospodářská otázka: O jaký způsob placení je třeba usilovat, aby v duchovní oblasti mizelo to z hodnot, co se vytváří v materiální oblasti v podobě hodnot výživných.

GA 340

Rudolf Steiner

Budete asi vědět, že podle mínění jistého počtu národohospodářů bylo nemožné, aby světová válka trvala tak dlouho, jak trvala; neboť tito národohospodáři na základě svých poznatků národohospodářských souvislostí prohlašovali, že hospodářský život, takový jaký je, nedovolí, aby válka takového rozsahu jako tato světová válka trvala déle než několik měsíců. Skutečnost, jak víte, tuto věc ovšem naprosto vyvrátila, a kdyby se nad tím dnes člověk náležitě zamyslel, tak by z této skutečnosti musel odvodit nutnost, aby národohospodářská nauka byla už jen z toho důvodu revidována. Kdybyste si však dnes dali tu práci a pátrali po důvodech, které alespoň jistí národohospodáři měli pro toto své tvrzení, tak byste nemohli dospět vždycky jenom k tvrzení, že to všechno byli idioti. To totiž oni vůbec nebyli. Nýbrž viděli byste, že jejich důvody vlastně vůbec nebyly špatné a že ona přesvědčivost, která z těchto důvodů vzešla, byla vskutku veliká. Přesto skutečnost tuto věc vyvrátila. Výsledkem skutečnosti bylo, že se válka mohla vést déle, než jak to bylo podle úvah národohospodářů možné. Národohospodářská nauka tedy zjevně neobsáhla

skutečnost, nýbrž tato skutečnost byla jiná, než jak se národohospodářská nauka domnívala.

Takovouto věc může člověk pochopit jedině tehdy, uvědomí-li si, jaký vůbec vývoj hospodářského života na Zemi je. Neboť tento vývoj hospodářského života spočívá vlastně neustále ve svých jednotlivých, po sobě následujících stadiích, které tu ještě stále i vedle sebe jsou. Zrovna tak, jako se dá říci: Dnešní nejnižší organické formy mají jistou podobnost s prvními živými tvory našeho zemského vývoje, kteří tu dnes ale stále ještě jsou - byť i poněkud jiní, ale podobní jsou tu vedle živočichů podnes nejdokonaleji vyvinutých - tak jsou i jevy primitivnějších stavů v národohospodářském životě dnes veskrze přítomné vedle těch, které dosáhly vyššího stupně. Jenom s tím rozdílem, že se tu objevuje ještě něco naprosto zvláštního. Zatímco, řekněme, v živočišné říši mohou primitivnější formy žít i prostorově vedle forem vyvinutějších, zasahují v národním hospodářství primitivnější pochody neustále do pochodů vyvinutějších. Můžeme to nanejvýš přirovnat k oněm případům, kdy, řekněme, bakterie zasahují do dokonalejších organismů. Avšak v národním hospodářství je to ještě nekonečně komplikovanější; přesto můžeme sledovat, abych tak řekl, jeho určitou základní strukturu a z ní získat zase důležité aspekty toho, v čem pak chceme dát vyvrcholit celé naší úvaze, jak jsem už mnohokrát říkal.

Národní hospodářství v jeho primitivních formách si musíme představit jako soukromé venkovské hospodářství určité velikosti. Tato velikost je relativní; my si však musíme uvědomit jedno: Je-li toto soukromé venkovské hospodářství uzavřené, pak v sobě obsahuje i ostatní články sociálního organismu, pak má svou vlastní správu, podle okolností svou vlastní obranu, také svou vlastní policii a pak má i svůj vlastní duchovní život. Takovýmto soukromým hospodářstvím, které se rozrostlo do obrovských rozměrů, přesto však si v podstatě uchovalo onen charakter primitivního soukromého venkovského hospodářství, bylo to, čemu se říkalo říše Merovejců. Říše Merovejců je ovšem říší jen tehdy, budeme-li tento pojem sledovat velice povrchně, zcela jistě to ale nebyl žádný stát. Byl to vlastně jeden veliký statek, který se pouze rozkládal na obrovské ploše. A veškerá sociální struktura v merovejské říši nebyla v podstatě jiná, než že základem byla do jisté míry hospodářská sféra, že se zbudoval správní aparát podle názorů tehdejšího práva, které měl tento aparát také uskutečňovat, a že se do toho začlenil právě tenkrát na tehdejší poměry mimořádně svobodný duchovní život. Neboť onu velikou nesvobodu duchovního života jsme viděli nastupovat v novější civilizaci teprve pod vlivem liberalismu. Teprve až se objevil tento liberalismus, stával se duchovní život stále nesvobodnějším a nesvobodnějším a vrchol nesvobody vám pak duchovní život ukáže v uskutečnění

všech těch státních blažeností, v oné sovětské republice v Rusku. Tam se smí prodávat jen knihy, které schválila sovětská vláda! Papež knihy alespoň jenom zakazuje, sovětská vláda v Rusku však upravuje nejen zákazy, nýbrž ty se upravují samy od sebe, protože vůbec nemohou vycházet jiné knihy než ty, které jsou povolené.

Budeme-li nyní tento vývoj sledovat dále, uvidíme, jak v průběhu vývoje pozvolna přecházelo soukromé hospodářství do hospodářství národního, které pak v určité době na počátku novějších dějin vplynulo do státního hospodářství. To se odehrává velmi charakteristicky, když soukromé hospodářství, iniciativa soukromého hospodářství postupně přechází do správních útvarů, když se fiskus rozrůstá a získává hospodářský charakter. A tak vidíme, jak ono hospodářské přechází do státního života, jak je duchovní život vstřebáván státním životem, a vidíme pak vznikat onen novější hospodářský a duchovní organismus státní, který se stával stále mocnějším a mocnějším jakožto státní organismus a o kterém nám ovšem bude jasné, že musí opět prodělat jisté členění, má-li hospodářský život pokračovat. Z toho všeho nás teď ale nebude zajímat tato trojčlennost, nýbrž onen soubor soukromých hospodářství, jak se většinou odehrávají ve větším komplexu, takže ze soukromých hospodářství vznikne skutečně něco takového jako hospodářství v jednom větším komplexu - národní hospodářství, tedy to, co vytváří novou sociální strukturu, ale stále ještě zachovává onen soukromohospodářský prvek, obsahuje v sobě tedy ještě ono primitivní hospodářství. Co tu ve vlastním národohospodářském smyslu vzniká? Vzniká tu směna mezi jednotlivými soukromými hospodářstvími, směna, která je nejrůznějším způsobem usměrňována. Ale toto usměrňování se nad tím vším vznáší jako oblak. Je tomu ale tak, že směna, to znamená obchod mezi jednotlivými soukromými hospodářstvími, je to, co se v podstatě objevuje v důsledku tohoto poskládání soukromých hospodářství v hospodářství národní. Nuže, to má ten důsledek, že - protože při národohospodářské směně, jak jsme viděli včera, má každý prospěch, přinejmenším ho mít může - že ona jednotlivá hospodářství, jež se tu spojují ke směně, která je hospodářsky tím podstatným, že mají prospěch. Vidíme tedy, že jednotlivá hospodářství mají z tohoto spojení prospěch, prostě proto, že mohou uskutečňovat vzájemnou směnu. A můžeme to naprosto spočítat jako bilanci, kolik jedno soukromé hospodářství získává na ostatních hospodářstvích, s nimiž je v jednom hospodářském svazku. Každé z nich něco získává, což má v národohospodářském smyslu zase svůj význam. Nuže, když byla nejrůznějším způsobem založena novější národohospodářská nauka, byli lidé v podstatě tak daleko, že se národohospodářské útvary vytvořily z

útvary soukromohospodářských. A chceme-li pochopit například národohospodářské názory **Ricarda** nebo **Adama Smitha**, pak musíme myšlenky, které tito lidé odvíjeli o národním hospodářství, chápat na základě toho, že jejich názor vycházel z tohoto spolupůsobení soukromých hospodářství. U Adama Smitha můžete všude vidět, jak mnohdy myslí a činí své závěry, vycházejí přitom ze soukromého hospodářství. A druhým obrazem bylo ono spojení se v národní hospodářství. Avšak o tomto spojení uvažovali tak, že jim zůstala notná dávka soukromohospodářské- ho myšlení, a tak byli autory většinou takových názoru, které národní hospodářství chápaly podobně jako hospodářství soukromé, že produktivita národního hospodářství byla spatřována v tom, že zase jedno národní hospodářství bude směřovat s druhým, dostane se s ním do vzájemného působení a bude díky tomu získávat prospěch. Merkantilistický systém například spočíval v tom, že byl vybudován na ziscích, které z toho vyplývaly.

Nyní se však již při spojení jednotlivých soukromých hospodářství v jedno velké hospodářství národní objeví něco jako určitý druh vedení, které by prostě mělo to nejmocnější soukromé hospodářství, jež by se v takovémto komplexu vytvořilo. Tato skutečnost, která by bezpochyby nastala při přechodu soukromého hospodářství v národní hospodářství, ta byla totiž maskována, kaširována, plně se neprojevila právě tím, že toto vedení převzala státní sféra. Jinak by ono vedení získalo jedno ze soukromých hospodářství, totiž hospodářství nejmocnější. Takže do státního hospodářství postupně - abych tak řekl - přeteklo, překulilo se to, co měla jednotlivá soukromá hospodářství.

Když se pak ale v průběhu novější doby stávala vzájemná výměna mezi jednotlivými národními hospodářstvími, to znamená světový styk, čím dál obsáhlejší, tu se ovšem ukázalo, že se objevilo ono vedení, a toto vedení se objevilo, když z hospodářského vývoje jako něco samozřejmého vzešla Anglie se svým národním hospodářstvím právě coby ono v novější době dominující národní hospodářství. A jestliže už jsem vás z jiného hlediska upozorňoval na to, že Anglie procházela kontinuálním vývojem od obchodu směrem k průmyslu, pak je třeba na druhé straně zase říci, že Anglie se v době získávání svých kolonií stala zemí, která při ustanovení měny udávala tón. Její kolonie se, jak tomu jinak bylo u soukromých hospodářství, spojily do jednoho velikého hospodářského komplexu. Tím vznikly nejprve vnitřní výhody, které při směně vždycky vznikají; ale nastoupilo také ono mocné hospodářské vůdcovství, pro které pak bylo možné zaujmout v důsledku toho dominující postavení v hospodářském životě světa při zdokonalujícím se světovém styku. Zemí udávající tón pro ustanovení měny se Anglie stala tím, že jen díky Anglii byla zlatá měna vynucena ve světě, kde byla provedena, protože, jak si lze snadno spočítat, ve vzájemném styku s bohatou zemí se zlatou měnou by jiná

země, která by zlatou měnu neměla, byla díky tomu právě v nevýhodě. Takže můžeme říci: Vlivem světového styku se Anglie stala vedoucí hospodářskou mocností.

Dá se vlastně říci, že dokud tomu tak bylo, mohl si člověk své národohospodářské pojmy, možná vždy s nějakými změnami a zdokonalením, vytvářet v přímočarém pokračování toho, co tu vytvořili **Hume**, Adam Smith, Ricardo, a vlastně v podstatě potom v pokračování toho, jenom silně postavené na hlavu, i **Karel Marx**. Neboť to všechno se dá pochopit jedině tehdy, promítneme-li si - co se myšlenek těchto lidí týče - obrazy onoho hospodářského života, který vznikl pod dominujícím vlivem anglické hospodářské moci.

S poslední třetinou minulého století přechází ovšem světový styk ve světové hospodářství a je to přechod mimořádný, tento přechod od světového styku ke světovému hospodářství. Jestliže vytvoříme definice, pak samozřejmě nebudou přesné, protože ty věci mají tendenci sukcesivně do sebe navzájem přecházet. Musíme však říci: U světového styku spočívá hospodářství světa v tom, že máme jednotlivá národní hospodářství, která vzájemně směňují. A tento styk stupňuje směnu, podporuje ji a mění tím podstatně všechny ceny, celou strukturu národního hospodářství. Je tu však jenom toto: hospodaří se vlastně, vzhledem ke všemu ostatnímu, v jednotlivých oblastech. Světové hospodářství je tu tehdy, když jednotlivé hospodářské útvary navzájem směňují nejen své produkty, ale když teď spolu také hospodaří, to znamená, když jdou například polotovary z jedné země do druhé, kde jsou dále dohotovovány. Tady pak máme radikální příklad společného hospodaření. Jedná-li se pouze o suroviny, je bilančně zachováván stále ještě pouhý styk. Tomu se ještě nedá říkat společné hospodaření. Pokud jsou ale skutečně všechny faktory lidského života, nakolik se jich dotýká hospodářská sféra, tedy veškerá produkce, veškerý styk, veškerá spotřeba, syceny z celého světa, nikoli snad jen produkce a spotřeba, nýbrž všechno ve vzájemném prolínání je syceno z celého světa, pak vzniká světové hospodářství. Potom jsou ale jisté výhody, které tu byly dříve, u národních hospodářství vymazány.

Podívejme se ještě jednou nazpět. Když se soukromá hospodářství spojovala v hospodářství národní, pak je tomu tak, že celkově získávají, mají prospěch - každé zvlášť. Co je k tomu ale kromě toho ještě nutí? Není to, že ano, vždycky poznání, které je nutí k tomu, aby toto spojení uskutečňovala. Je tomu tak, že ono spojení vlastně není způsobováno hospodářským poznáním, protože na to je většinou pocit svobody až příliš veliký. Soukromým hospodářům se vůbec nejedná tak moc o to,

aby si do své kapsy strčili prospěch, který tu vznikne. Národohospodářsky viděno tu pak tento prospěch je; ale ta věc je přece jen komplikovanější. Jednotlivá hospodářství mají totiž onu zvláštnost každého organismu, že jejich žití je stále slabší a slabší. To je prostě všeobecný světový zákon, rovněž pro hospodářství. Hospodářský život, který nedozná žádných zlepšení, upadá. A ona spojení vznikala v podstatě nikoli proto, že by se soukromá hospodářství nacházející se původně na určité úrovni chtěla spojit k ještě větší produktivitě, ale protože se chtěla uchránit před úpadkem. Takže můžeme říci: Prospěch ze spojení tu je, když se spojí dohromady. To je i u jednotlivých spojení různé. Takže můžeme říci: Co jednotlivá hospodářství ztrácejí na vnitřní hodnotě, to je každopádně bohatě nahrazeno - obvykle je tu přebytek - spojením soukromých hospodářství v hospodářství národní. To, co národní hospodářství postupně ztrácejí na vnitřní hodnotě, to je bohatě nahrazeno světovým stykem a přechodem k světovému hospodářství. Když tu ale máme hospodářství světové, s kým potom má ono směřovat? A vskutku jsme viděli, jak se veškerý hospodářský život Země postupně stéká do hospodářství světového. Tady končí ona možnost dosáhnout prospěchu spojováním.

Ti lidé ovšem, kteří říkali, že světová válka nemůže trvat tak dlouho, jak trvala, ti mysleli národohospodářsky, nikoli světohospodářsky; neboť kdyby světové hospodářství bylo hospodářstvím národním, byla by to tehdy pravda. Ale tím, že skutečně měla světová válka od samého začátku tendenci víc a víc se rozrůstat, měla přece jen delší život. Jestliže se v rámci světového hospodářství uvažuje i nadále národohospodářsky, musí se světové hospodářství v určitém bodě zhroutit. Muselo by se zhroutit i tehdy, kdyby se už předtím toto zhroucení neprivedilo prostřednictvím nejrůznějších temných sil.

Tak zasahují do hospodářského života poměry zřetelně patrné, samozřejmě však méně zřetelně zachytitelné čísla. A to pro vás bude znamenat, že prostě není možné přímočaře pokračovat v dřívějších národohospodářských pojmech, že prostě stojíme před nutností říci si: Potřebujeme dnes národohospodářskou nauku, která promlouvá z bezprostřední současnosti a která také vidí, že všechny národohospodářské kategorie, které byly vytvořeny asi před sto lety, dnes už nemohou mít platnost. Potřebujeme dnes skutečně hospodářskou vědu - musíme nyní říci - která dokáže myslet světo- hospodářsky. A tady vidíte jeden z našich vůbec největších historických problémů.

Jestliže se dnešní vůdčí osobnosti scházejí ve Versailles, v Janově, v Haagu, pak jim věda dala nejprve jen národohospodářské myšlení. Nemohou tedy udělat nic jiného než to, co nutně, dříve než to člověk pronikne světohospodářským myšlením, povede k zániku. Mohou snad popřít, že hospodářství dále drobí na kousky, že

budují další závory, takže člověk oddaluje tento přechod k čistému světohospodářství? Proto ona tendence vůbec poslední doby svět pokud možno i hospodářsky rozdělit, když se toto rozdělování ukrývá pod politické a nacionální masky. Člověk ale musí přejít ke světovému hospodářství, k světohospodářské vědě, anebo tedy musí vyrobit z hospodářského hlediska nemožný pozemský útvar, který může žít jen tehdy, když si prostřednictvím valutových diferencí zajistí jedna část hospodářské výhody na úkor části jiné. Tady vsutku nahlížíte právě hospodářskou cestou velice intenzivně do toho, co se bezprostředně v současnosti vlastně děje. Nyní se tedy bude jednat o to, že si - představíme-li si světové hospodářství - musíme uvědomit, že jaksí na hranicích světohospodářské oblasti se objevují jiné poměry než v hospodářské oblasti, hraničící s oblastí jinou. A ona světohospodářská oblast, ta už tu dnes relativně je, ovšem tak, že i světohospodářská věda musí relativně následovat. Světohospodářská oblast s ničím jiným nehraničí, a proto je nutné, aby se člověk ještě přesněji podíval na jisté hospodářské pochody, které se teď nezávisle na hranicích objevují uvnitř uzavřené hospodářské oblasti. Jako kardinální problém pro světohospodářskou vědu je dnes třeba řešit problém uzavřené hospodářské oblasti, hospodářské oblasti obrovských rozměrů. Neboť ta nejmenší otázka, včetně otázky ceny naší ranní kávy, je něco, co se dnes nachází pod celkovým vlivem hospodářského života Země. A jestliže tomu tak dosud není, pak to znamená, že ty věci pokračují relativně; ale jsou na cestě a naše myšlení je musí následovat.

Abychom však studovali hospodářské poměry v uzavřené hospodářské oblasti, musíme si uvědomit, že uvnitř takové hospodářské oblasti ve vzájemném působení produkce, spotřeby a styku - tedy vlastně cirkulace - máme to, čím je nyní konzumovatelné, spotřebovatelné zboží, čím je možná i v relativním smyslu trvalé zboží, a to, čím jsou peníze. Vzhledem k hospodářské formě, které tyto věci podléhají, je přece podstatný rozdíl, jestli si vezmeme například oblast potravin: to jsou krátkodobé produkty, nebo oblast oděvů: to už jsou produkty dlouhodobější povahy, anebo řekněme to, co je v zařízení pokoje, v domech: to je ještě dlouhodobější. Čili vzhledem k použití dostáváme důležité časové rozdíly hospodářských výrobků. Takovým trvalým produktem hospodářského života by byl například, řekněme, kámen v anglické koruně, se kterým jsem vás už seznámil z jiného hlediska, nebo kameny v jiných korunách, nebo i Sixtinská madona atakdále; v tom bychom museli v jistém smyslu vidět určitý druh trvalých výrobků; zejména ve všem uměleckém bychom prostě museli mnohdy vidět určitý druh trvalých výrobků. Nyní však musí v takovém sociálním organismu, který podléhá dělbě práce a který má proto také rozsáhlejší cirkulaci, pro každý výrobek existovat ekvivalent. Peněžní

hodnota musí existovat, peněžní hodnota, která je cenou. Už jen letmý pohled na hospodářskou oblast vám ale prozradí, že tato ekvivalence mezi hodnotou zboží a hodnou peněz kolísá, že je proměnlivá. Někjaký produkt má zde takovou a takovou hodnotu, na jiném místě už má hodnotu zase jinou. Jeden produkt může mít větší hodnotu, je-li zpracován tak a tak, nebo je-li zpracován nějak jinak. V každém případě z toho však můžete vidět, že v celkovém hospodářském životě, nehledě k několika trvalým statkům s poměrně velice dlouhou dobou životnosti, máme co dělat se statky, které naprosto také pomíjejí, jsou znehodnocovány, v každém případě tu za nějakou dobu už nejsou.

Jako z udělení je právě to, čím jsou peníze, něčím, co se v hospodářském životě neopotřebovává, přestože to je naprosto v ekvivalenci s jinými národohospodářskými prvky. Radikálně si to můžete představit pomocí toho, že si například pomyslíte: Mám brambory např. za pětset franků. Mám-li za těchto pětset franků brambory, musím se postarat o to, abych se jich zbavil, to znamená že musím pro to něco udělat, abych se jich zbavil. Za nějakou dobu už tu nejsou, spotřebovaly se, jsou pryč. Nacházejí-li se peníze v ekvivalenci se statky, se zpracovanými statky, musely by se opotřebovávat. Peníze by se musely opotřebovávat zrovna tak jako jiné statky. To znamená, že nemáme-li v národohospodářském útvaru opotřebovatelné peníze, pak podle okolností zajišťujeme penězům výhodu oproti opotřebovatelným statkům. To je mimořádně důležité. A skutečně důležité to teprve bude, až si uvědomíme jedno: až si uvědomíme, co musím vynaložit, mám-li se, řekněme, za patnáct let dostat celou svou činností tak daleko, abych tím, že mám dnes určité množství brambor, měl potom těch brambor dvakrát tolik, z těch brambor, které pak budou; a když si pak uvědomíte, jak málo musí nějaký jedinec udělat, aby, má-li dnes v penězích pětset franků, měl za patnáct let dvojnásobek! Stačí, když vůbec nic nedělá, když veškerou svou pracovní sílu odejme sociálnímu organismu a nechá pracovat ostatní, stačí, aby poskytoval úvěry a nechal pracovat ostatní, pak se už sám nestará o spotřebu: pro peníze není nutné, aby se opotřebovaly.

Tím je ale mnohé z toho, co je pak pocíťováno jako sociální, řekněme, nesprávnost, teprve vnášeno do sociálního útvaru. Ona převrstvení a přesuny, ani ne snad vlastnických poměrů - o těch vůbec nechci hovořit - ale poměrů pracovních a vůbec poměrů týkajících se činnosti lidí, způsobují v podstatě obrovské změny v sociálním organismu také z národohospodářského hlediska, takže se můžeme zeptat: Tyto proměny, tyto přesuny, které tu jsou způsobovány, v jakém poměru jsou k něčemu jinému, k něčemu, na čem by se daly ještě nějakým lepším způsobem uchopit? Má to v sobě ještě něco neurčitého, když vám to tak empiricky, abych tak řekl, líčím, co tu existuje jako rozdíl mezi penězi a reáliemi v národohospodářském organismu. Jak se to nyní dá jednotlivě pojmout v obraze?

V obraze to můžete pojmout tehdy, jestliže si nejprve představíte, nakolik stěžejní musí být pro celkové národní hospodářství nějaké uzavřené oblasti spotřeba všech lidí, kteří v této oblasti jsou. To je to, co tu zkrátka je jako první předpoklad, spotřeba všech těch lidí, kteří se v této oblasti nacházejí.

Ovšem ještě něco jiného má do jisté míry stěžejní význam. Tento stěžejní význam byl například u fyziokratů chápán velice nesprávně. Přece jen však na tom něco je, že to druhé, totiž půda, přece jenom - i když se to samo o sobě projevilo tak, že musí být neustále znehodnocována - má stěžejní význam. Půda musí být právě proto znehodnocována, že má stěžejní význam. Fyziokraté udělali následující chybu. Žili v době, kdy půda - a tak tomu je ještě i dnes - právě měla kapitálovou hodnotu. Pod vlivem této skutečnosti mysleli, pod jejím vlivem také sledovali národohospodářské souvislosti, dokonce je sledovali skutečně názorným způsobem - oni totiž byli ze všech národohospodářů ještě ti nejracionalnější - a došli k tomu, že ze svého stanoviska řekli: Vnitřní národohospodářská hodnota určité hospodářské oblasti spočívá vlastně v produkci půdy, pokud do produkce půdy zahrneme všechno to, co musíme považovat za produkci takových statků, které slouží hlavně výživě lidstva. Dokud zůstaneme stát na poli výživy, musíme půdu vsutku považovat za základ, více či méně pevný základ pro to, v čem spočívá vnitřní hodnota určité národohospodářské oblasti. Neboť uvažte jen, že přece ti, kdo pracují s půdou, kdo tedy bezprostředně spojují s prací ony přírodní produkty, které pak slouží výživě lidstva, že tito pracující s ohledem na výživu živí zároveň všechny ostatní; ostatní jsou na ně odkázaní; všichni ostatní jsou jimi živeni. Jistě, ti druzí si mohou opatřit prostředky, aby za to draze zaplatili, ale v podstatě můžeme tuto věc pojmout zcela primitivně. Můžeme si prostě představit toto: Máme tu jistý počet lidí, **A**, kteří konzumují potraviny. V tomto počtu **A** jsou obsaženi všichni zemědělní dělníci, průmysloví dělníci, půjčovatelé peněz, obchodníci, duchovní dělníci až nahoru ke svobodnému duchovnímu životu: to jsou ti, kdo výživu hledají. A jsou tady ti, kdo výživu poskytují, **B**, kdo tedy svou prací skutečně poskytují něco, co přechází do bezprostřední výživy, to znamená do té části spotřeby, která je spotřebou potraviní. Bude-li **Ax** větší než **A** a zůstane-li **B** stejné, pak se vlastně musí více rozdělovat, musí se prostě to, co **B** produkuje, více rozdělit. A jestliže se **B** skutečně nedá také něčím zvýšit ve své hodnotě, pak se musí lidé přistěhovat a musí se zvýšit produktivita půdy.

Nemůžete tedy v nějaké hospodářské oblasti libovolným způsobem rozmnožit například duchovní dělníky, aniž zároveň rozmnožíte to, co se nachází na druhé straně, tedy ty, kdo hlavně zajišťují produkci výživy. Anebo musí nastat ten druhý případ, že se zvýší produktivita půdy. To pak může vycházet od duchovních dělníků. Tady ale musí být duchovní dělníci v epoše, ve které je ona produktivita vyšší, chytřejší než ti dřívější, mít větší schopnosti než ti dřívější. V tomto ohledu je tedy navýšení venkovské práce v jistém smyslu ekvivalentní se stupňováním poznatků týkajících se zpracování toho, co pochází z přírody. To je možné tím nejrozmanitějším způsobem. Tím, že někdo zavede racionální chov ptactva, tím může případně navýšit lesní hospodářství. Je to možné tím nejrozmanitějším způsobem; my se tím zabýváme jen principiálně.

Pokud člověk myslí pouze národohospodářsky, je jasné, že tyto poměry mohou nastat. Do země s méně poznatků se mohou přistěhovat lidé, kteří jsou už chytřejší v nějaké jiné zemi. Ti pak mohou dále podporovat produkci půdy. Anebo postoupí-li více lidí do oborů, které nepatří k zemědělství, mohou být do země povoláni lidé, mohou být do země povoláni dělníci. Všechny tyto věci se ovšem odehrávají v národních hospodářstvích těch oblastí, které hraničí s jinými, nebo i dále. Všechno to, co si člověk o takových věcech může myslet, je možné vyjádřit v otázce, jak se dá zjednat náprava, když na jedné straně, na straně **A**, vznikne větší spotřeba, než může **B** vyrobit. Co si o tom může člověk myslet, už si myslet možné není, nastoupí-li hospodářství světové a poměry se světovému hospodářství do jisté míry přizpůsobí. A my si prostě musíme udělat představu o tom, co tu musí být jiné, máme-li tu hospodářskou oblast uzavřenou.

To se dá vlastně studovat nejprve empiricky, vezmeme-li si malé hospodářství, u kterého není vcelku nutné přihlížet k exportu a importu - něco takového tu přece bylo. Můžeme empiricky studovat, jaké vlastně v uzavřené hospodářské oblasti existují poměry. V uzavřeném hospodářském okruhu je tomu skutečně takto: Vezmeme si onen základ, tedy půdu. Potom bude to, co z půdy vzejde, podrobena práci, zpracuje se to a získá to tak hodnotu. Práce se potom organizuje. Tady se už dostáváme do oné lidské sféry, která už nepatří k producentům potravin, ale která vzhledem k potravinám spotřebovává, avšak už neprodukuje. A obzvláště když se dostaneme až nahoru k duchovním dělníkům, pak tu máme vzhledem k potravinám konzumenty, nikoli producenty. Takže co se výživy týče musíme v uzavřené hospodářské oblasti rozlišovat sféru produkující, která také, abych tak řekl, velice neústupně trvá na tom, že bude sférou pouze produkující, a sféru konzumující. Tyto věci jsou přirozeně zcela relativní. Ty přechody jsou pozvolné.

Když si však nyní představíte veškerý lidský život v takovéto uzavřené hospodářské oblasti, pak tu musí být striktně právě to, co jsem vám před několika dny vyložil - aby se kapitál nezastavoval, aby nedocházelo k jeho hromadění, je nutné, aby na tom místě - samozřejmě, že je to rozprostřené po celé hospodářské oblasti - kde je duchovní život v tvorbě kapitálu nejvyvinutější, nevtékaly získané, prací vytvořené přebytky do půdy, kde by se hromadily, ale je třeba postarat se o to, aby tu již přebytky nebyly, aby se tu žádný kapitál nehromadil v půdě, to znamená, aby se už dříve - darováním toho, co bylo prací vytvořeno, duchovním institucím - zabránilo tomu, aby takovéto hromadění vzniklo, s výjimkou toho, co jsem tu označil jako osivo. Ano, zde se tedy objevuje pojem darování v celé své nevyhnutelnosti. Toto darování zde musí být.

Budete-li studovat takovéto uzavřené hospodářské oblasti, které se v dějinách objevily, pak také uvidíte, že tato darování tu také skutečně všude jsou. V podstatě jsou to darování, na která je duchovní život odkázán - darování v hospodářském smyslu. Jsou tu od takového jednoduchého případu, kdy si Karel Lysý z toho, co může darovat, vydržuje dokonce svého dvorního filozofa, což by se případně dalo považovat za služebnictvo značně nadbytečné - Scotuse Erigenu - až k onomu svatopetrskému haléři, kde katolíci celého světa 'poskytují církvi své dary v maličkých dávkách. Všude, kde hospodářství, byť by se i stalo na určitých územích jedním obrovským hospodářstvím, představuje uzavřenou hospodářskou oblast, uvidíte proměnu kapitálu, který byl vytvořen prací, na darovací kapitál tam, kde se jedná o vydržování duchovních institucí.

Jinými slovy: Bylo by nezbytné myslet na to - když tu nutně máme uzavřenou hospodářskou oblast, jakou je světové hospodářství - aby už nemohlo dojít k ničemu jinému v národohospodářském smyslu, než že všechno to, co se jinak hromadí v půdě, bude mizet v duchovních institucích. Toto by muselo mizet v duchovních institucích, muselo by to působit jako darování. To znamená, že je nutné, abychom dnes pro skutečnou národohospodářskou vědu našli odpověď na otázku, jak musíme v hospodářském smyslu kupovat a prodávat, aby v duchovní oblasti mizelo v hodnotách to, co se v čistě materiální oblasti vytváří v podobě hodnot výživných. To je ta velká otázka. Ještě jednou ji formuluji: O jaký způsob placení je v hospodářském styku třeba usilovat, aby vždy v duchovních institucích mizelo to, co se vytváří prostřednictvím zpracované přírody tam, kde právě produkce pracuje pro výživu lidstva? To je ona velká národohospodářská otázka, do jejíhož zodpovězení se pustíme zítra.